Alexander Bonniċi OFM Conv HED, SThL, PhB.

KNISJA QADIMA F'GIEĦ MARIJA BAMBINA FL-IMTAĦLEB

L-Imtaħleb hu dak il-qasam ta' art li jiġbor fih l-irdum ta' fejn jiltaqgħu Wied ir-Rum, Wied Markozz u l-Wied ta' Miġral-Ferħa. Jiġi bejn il-Baħrija u Misraħ Suffara, fil-limiti tar-Rabat, imma mbiegħed fuq tliet mili miċ-ċentru tiegħu. Ix-xaqliba hi mogħnija wkoll bi knisja li żgur li hi waħda mill-aħjar fost dawk tal-kampanja li jiddependu mill-parroċċa ta' San Pawl tar-Rabat. Din il-kitba sejra tiġbor ftit tagħrif storiku b'rabta mal-knisja li llum narawha ddedikata lil Marija Bambina.

1575: Għadha ddedikata lil Marija Assunta

L-eqdem tagħrif li wasal f'idejja qiegħed fil-viżta appostolika ta' Mons. Pietro Dusina fl-1575. Il-knisja kienet imsemmija għal Santa Marija Assunta. Tissejjaħ "Santa Marija tax-xahar ta' Awissu". Fir-reġistru tal-viżta, il-post jissejjaħ Mitaħlep; għalhekk, hu qrib ħafna ta' l-isem ta' llum. Iżjed tard in-nutara ħassru l-isem li kien fuq fomm il-poplu meta bdew jiktbu Monte Calibo. Il-knisja kienet fuq art ta' Don Francesco de Alagona.

Is-sitwazzjoni tal-knisja kienet fqira. Lanqas il-bieb ta' barra ma kellha. Paviment għall-korsija tagħha ma kienx jeżisti. F'dak iż-żmien kien fiha żewġ altari. Rettur għaliha ma kienx hemm.

Dun Leonard Michallef, magħruf iżjed bħala De Agatiis, fit-28 ta' Jannar 1575, waqt il-viżta ta' Dusina, iddikjara li, nhar Santa Marija, hu kien jieħu ħsieb li jiġu reċitati l-għosrien u titqaddes quddiesa. Imma ma kien hemm l-ebda legat b'rabta ma dawn. Fl-Imtaħleb ma kienx hemm ħlief ftit bdiewa. Imma dawn xtaqu li, fir-Randan, l-Arċipriet tar-Rabat jibagħtilhom xi qassis ħalli jqaddsilhom u biex iqararhom għaliex kien hemm il-bogħod għalihom biex imorru l-Imdina jew fil-parroċċa ta' San Pawl tar-Rabat. L-Arċipriet ħasbilhom għal dan il-qassis u huma kienu jagħtuħ offerta bħala għajnuna għall-għajxien tiegħu. Dusina fehem il-bżonn ta' l-Imtaħleb. Għalhekk, lil dik il-knisja ma għalaqhiex bħalma għamel ma bosta oħrajn. Imma ma riedx li fiha jibqa' jitqaddes il-quddies qabel ma jsir bieb ta' l-għuda għad-daħla tal-knisja (1).

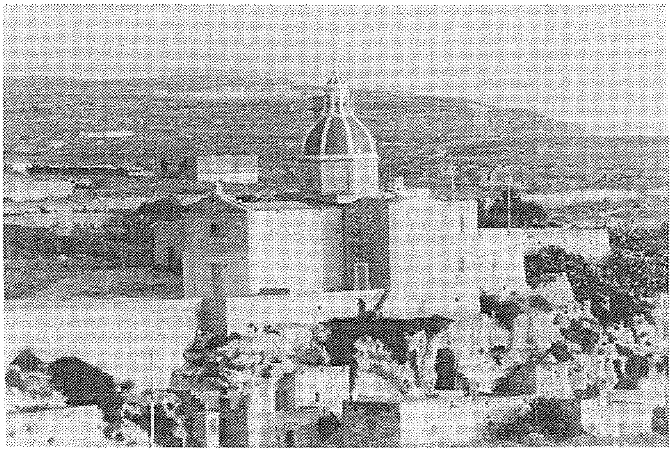

Il-Kappella ta' l-Imtaħleb

Tissemma għat-twelid ta' Marija

Ftit żmien iżjed tard, wieħed mill-għonja ta' Malta, li kien jismu Giovanni-Vincenzo Castelletti, għamel kuntratt quddiem in-Nutar Andrea Allegritto. Kien fil-5 ta' Mejju 1607. B'dak il-kuntratt, saret il-fundazzjoni ta'ġuspatronat lajkali. Dan ħalla għall-knisja ġnien li kien fl-Imtaħleb, u kien f'post imsejjaħ "Ta' Santa Marija". Rabat miegħu l-obbligu ta' tlettax-il quddiesa fis-sena. Il-kuntratt ġie kkonfermat b'att legali quddiem in-Nutar Giovanni-Luca Mamo fil-5 ta' Novembru 1636. L-Isqof Balaguer ta l-approvazzjoni tiegħu fis-7 ta' Awissu 1653 (2). Castelletti li ssemma kien wild familja li, iżjed tard, fit-12 ta' Ġunju 1725, ġiet mogħtija t-titlu nobiljari ta' Baruni mill-Gran Mastru De Vilhena. (3)

Castelletti ta ħajja ġdida lil dik il-knisja. Isimha jibda jidher bħala dik tat-Twelid ta' Marija. Il-Knisja ġiet irranġata. Tqegħdilha rettur. L-ewwel wieħed kien il-kjerku Domenico Saliba. Minn dak iż-żmien bdiet issir quddiesa kull ewwel Ħadd ta' kull xahar. Il-festa ta' Marija Bambina bdiet tiġi ċelebrata bl-ewwel għasar u b'quddiesa letta (4).

L-ewwel rettur miet fi żmien qasir: fl-1608. Warajh, laħaq Dun Xmun Żahra (5). It-tielet rettur kien il-kjerku Dun Giovanni M. Żahra, mir-Rabat, li sar fit-12 ta' Jannar 1636.(6) Ir-raba' wieħed kien il-kjerku Kamillu Cumbo minn Ħal Tarxien, li sar fit-28 ta' Diċembru 1677 (7) Dan ir-raba' rettur sab knisja mibnija mill-ġdid.

1656: Knisja li nbniet mill-ġdid

Skrizzjoni mwaħħla mal-knisja ta' l-Imtaħleb tgħid li *Andreotta Castelletti*, fl-1656, bena l-knisja mill-ġdid. Għalkemm hawn min jaħseb li 'Andreotta' kien mara, fil-fatt hu isem ta' raġel. Kien iben Giovanni-Vincenzo li diġa' semmejna. Kien hu li ħa ħsieb li jitpitter il-kwadru ta' llum. Il-pittur kien il-portugiż *Emanuele Pereira*. Dan it-tagħrif jidher fil-viżta pastorali ta' l-1680 ta' l-Isqof Molina (8). Ftit snin ilu, dan il-kwadru ġie rrestawrat minn Ġorġ Farruġia minn Ħal Qormi bit-tħabrik tar-rettur tal-Knisja il-Kan. Dun Karm Cefai. (9) Juri fih lil Sant'Anna bil-Madonna tarbija fi ħdanha, imdawra bil-qaddisin San Tumas D'Aquino, Sant'Andrija u l-Anġlu Kustodju. Jidher ukoll bil-mustaċċi l-benefattur innifsu: Andreotta Castelletti. (10) Il-Barunessa D'Amico Inguanez tat kontribut għar-restawr tiegħu.

Il-pittur Pereira kien pitter kwadru ieħor għal knisja oħra f'dawk l-inħawi. Kienet inbniet mit-tabib Michele Laurea f'gieħ Santa Marija, Sant'Alessju u Santa Marina. Fis-16 ta' Lulju 1603, it-tabib ta l-knisja lill-Awtorita' ekklesjastika. Andreotta Castelletti kien sewwa dik il-knisja wkoll u, fl-1655, hu qabbad lil Pereira biex ipittirlu kwadru għaliha. Kien juri fih l-qaddisin li għalihom kienet imsemmija. Billi Andreotta kien irranġa 'l-knisja f'isem martu, fil-kwadru tqiegħdu l-istemmi ġentilizji tiegħu u ta' martu: jiġifieri ta' Castelletti u Vassalli. Il-knisja, biż-żmien, ġiet profanata u, b'ordni ta' l-Isqof Molina, il-kwadru ttieħed fil-knisja ta' l-Imtaħleb. Sa l-1890, kien għadu hemm. (11)

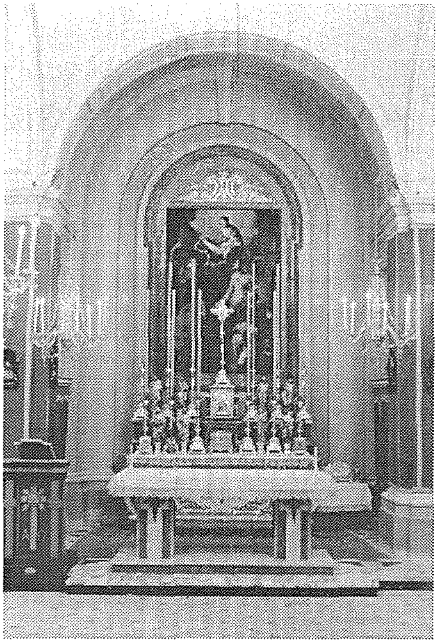

L-Artal u t-Titular tal-Knisja ta' l-Imtaħleb.

Lejn nofs is-seklu tmintax

Fis-16 ta' Mejju 1744, l-Isqof ta' Malta Pawlu Alpheran żar il-knisja ta' l-Imtaħleb waqt it-tielet viżta pastorali tiegħu. Mill-atti tal-viżta, nafu li r-Rettur tagħha kien Dun Salv Zammit. Dan iddikjara quddiem l-Isqof li kien bid-dmir li jqaddes quddiesa nhar il-festa bla ma jkantaha. Il-quddies stabbilit għall-ewwel Ħadd ta' kull xahar baqa' jsir. L-Isqof ra b'għajnejh li l-knisja kienet miżmuma kif inhu xieraq. Kienet b'faċċata li tħares lejn it-tramuntana. L-artal kien wieħed tal-ġebel bir-relikwi fil-mensa tiegħu. Kien adatt għall-quddies. Kien jiżżejjen b'sitt gandlieri ta' l-għuda u b'ornamenti oħrajn fuq l-iskannell tiegħu. Fiċ-ċentru tiegħu, kien hemm teka ta' l-injam bi statwa tax-xemgħa ta' Ġesu Bambin. L-Isqof għamel osservazzjoni ċkejkna. Kien meħtieġ li l-artal jiġi ssodat iżjed għax kien jiċċaqlaq xi ftit. L-istola waħdanija li kien hemm fil-knisja ma kellhiex tibqa' tiżżarrad. (12)

Seklu Dsatax: Il-Ġuspatronat D'Amico-Inguanez

Mingħand il-familja Castelletti, il-knisja għaddiet biex saret ġuspatronat tal-familja D'Amico-Inguanez ta' l-Imdina. Din il-familja bdiet tgawdi d-dritt li tippreżenta lill-Isqof l-isem tar-Rettur ħalli jiġi approvat. Inkiteb ukoll li l-knisja kienet waħda mill-benefiċjali tal-parroċċa ta' San Pawl tar-Rabat.

Fi Frar 1869, il-Barunissa M. Tereża D'Amico Inguanez riedet tagħti xhieda ta' mħabbitha lejn il-bdiewa u l-oħrajn li kienu jgħammru f'dik iż-żona meraviljuża tal-kampanja Maltija. Baqgħet tinħass id-diffikulta' li n-nies imorru r-Rabat biex jaqdu d-dmirijiet tagħhom bħala nsara. Għalhekk b'att legali quddiem in-Nutar Vincenzo Caruana, fit-3 ta' April 1869, saret il-fundazzjoni ta' 20 quddiesa fis-sena. Ir-responsabbilta' kienet fuq spallejn il-Prokuratur tal-Veneranda Lampada ta' San Pawl tar-Rabat u taħt is-sorveljanza tar-Rettur tal-knisja ta' l-Imtaħleb.

Il-quddies kellu jsir fi ġranet ta' obbligu għas-smigħ tal-quddies, u tul dak l-istaġun li l-bdiewa jqisuħ l-aħjar wieħed. Imma l-Barunissa baqgħet iżżomm id-dritt tagħha li tinnomina r-Rettur tal-Knisja. Wara mewtha, in-nomina kellha ssir mis-suċċessuri min-naħa ta' l-iben il-kbir tal-familja Castelletti. Il-quddies isir b'suffraġju għal ruħha.

Għal dak il-legat, hi ħalliet kapital ta' 1600 skud ta' Malta. Il-viċendarju kellu jingħata s-somma ta' 40 skud fis-sena: li jkunu żewġ skudi għal kull quddiesa li jitħallsu minnhom it-trasport u jkun hemm xi pedaġġ għalih. Id-dħul li jifdal mill-imgħaxijiet kellu jmur għall-paramenti sagri, ostji, xemgħa u nbid. Jekk l-imgħax ikun ta' iżjed minn tlieta fil-mija, in-numru ta' quddies kellu jiżdied. Jekk l-imgħax jonqos, jonqos ukoll il-quddies. Il-fundazzjoni ġiet aċċettata mill-Knisja. (13)

Il-Knisja tas-Seklu Għoxrin

Sa l-ewwel parti ta' dan is-seklu għoxrin, kien għadu diffiċli li wieħed imur sa l-Imtaħleb. F'każ ta' bżonn, tabib, qassis jew majjistra kienu jitwasslu b'xi karrozzin. L-ebda mudell ta' karozza ma kien jasal hemm. It-toroq kienu dojoq. Kien għad hemm bħal kanali mħaffrin fl-art li fl-imgħoddi kienu jaħsbuhom sinjali ta' passaġġi ta' xi karrettuni. Biż-żmien dawn tgħattew. Illum hemm il-kumditajiet ta' toroq bil-bosta aħjar. Il-knisja wkoll għaddiet ħafna għall-aħjar, għalkemm id-diffikultajiet ma naqsux. L-istruttura m'għadhiex dik ta' l-imgħoddi. Il-ħajja pastorali tjiebet ukoll. L-aħħar tliet retturi kienu Kanonċi tal-Grotta ta' San Pawl: Dun Franġisk Catania (li dam xi tliet snin), Dun Vinċenz Mangani (li dam 36 sena sakemm miet fis-6 ta' Jannar 1949) u Dun Karm Cefai (li ilu mis-sena 1949, u għadu r-Rettur tal-Knisja sa żmien din il-kitba li tfasslet fl-1997).

Ħafna mill-opri tal-knisja ta' llum saru bil-ħidma tal-Kan. Cefai. Hu laħaq l-Imtaħleb meta kien b'iżjed minn mitejn ruħ. Imma f'dan l-aħħar żmien il-popolazzjoni naqset. Kien l-akbar mill-postijiet ċkejknin tal-kampanja tar-Rabat. B'xorti tajba, biex jiġi kkonservat l-ambjent karatteristiku u s-sbuħija naturali tal-post, dejjem ġew miċħuda l-permessi ta' djar u vilel. Ħafna djar ġodda imbnew lejn il-Baħrija, u b'hekk din għaddiet lill-Imtaħleb fil-popolazzjoni.

Il-korsija tal-knisja ma ntmissitx. Imma l-artal iddaħħal 'il ġewwa u żdiedu żewġ kappelluni. B'hekk saret bi stil ta' salib latin. Inbnitilha wkoll koppla. Il-lewn ħamrani ta' l-iskutella tagħha jidher ħafna anki mil-bogħod. Bil-għajnuna ta' benefatturi u mill-ġbir tal-poplu saru l-opri ta' llum. Minn ta' l-imgħoddi l-knisja ma fadlilhiex ħlief il-kwadru titulari. L-artal tal-ġebel li kien hemm qabel ma tkabbret kellu żieda ta' l-injam għall-festa. L-iskannell tiegħu kien magħmul f'għamla ta' taraġ. Fuq it-tliet tarġiet għal kull naħa kienu jitqegħdu l-gandlieri. Dan l-artal sar meta l-knisja tkabbret u kien fil-post fejn illum hemm l-artal mejda. Dan tħallas minn Pawlu Żahra u martu Franġiska. Meta sar l-artal mejda ta' l-irħam, dak tal-ġebel tressaq mal-ħajt. Għalih sar tabernaklu u sar ukoll presbiterju ta' rħam. Id-disinn kien ta' Carmelo Tonna, inħadmu mid-ditta Salvu Muscat ta' Raħal Ġdid, u tħallsu minn flus imħollijin minn Karmenu Cutajar. Dan kien fis-snin 1970 u 1971. Il-paviment tal-knisja hu 'marmettone' b'disinn ta' l-iskultur Rabti Ġuzeppi Galea, u ħallsu għalih il-bdiewa ta' l-Imtaħleb. Ġanni Schembri, soċju tal-Museum, ħadem ħafna biex għen fil-ġbir għall-bini tal-knisja. Hu jistqarr li lin-nies dejjem sabuhom ġeneruzi ħafna.

Il-Vara ta' Marija Bambina

L-istatwa tal-Bambina u l-Festa tagħha

Ir-Rettur Mangani, fl-ewwel snin ta' wara t-tieni gwerrra dinjija, kien qed jaħseb għal statwa ta' Marija Bambina. Fil-fatt , ma nafux li kien hemm ħlief waħda ċkejkna ħafna għalkemm għall-Imtaħleb hi t-titular tal-knisja, L-istatwarju nkarigat kien Ġuzeppi Caruana, imlaqqam Ta' Marzjon, minn Bormla imma rifuġjat ir-Rabat. Kien ħabib tar-rettur innifsu. Ġie deċiż li bħala mudell tkun l-istatwa devota ta' l-Isla. Kienet se tkun tal-kartapesta. Imma, meta miet Mangani, l-istatwarju ma kienx lesta ħlief l-istatwa tal-kartapesta. Kien jonqos il-kulur u l-indoratura. Malli ġie magħżul ir-Rettur il-ġdid, li hu l-Kan. Dun Karm Cefai, tkompla x-xogħol li kien jonqos fuq l-istatwa. Qegħdin hawn, fl-1949. Ġie mqabbad Ġużeppi Farruġia, indoratur magħruf mill-Imdina, ħalli jindura l-istatwa. L-indoratura qamet Lm50. Imma dik l-indoratura ma kellhiex ħajja twila għaliex il-post fejn tqiegħdet kien umdu, u għalhekk id-deheb waqa'. Snin wara, saret indoratura ġdida minn Horace Farruġia, iben Ġużeppi. Din qamet ħafna iżjed.

Patri Sebastjan Scicluna, Franġiskan-Konventwali ta' l-istess komunita tiegħi tar-Rabat ħadem gratwitament bradella sabiħa fis-sena 1974 għal din l-istatwa. In-niċċa, imbagħad, għal din l-istatwa nħadmet b'mod artistiku mill-iskultur Rabti Anton Agius; dan ħa ħsieb ix-xogħol ta' l-arti li sar fin-niċċa, waqt li Patri Ġulju Eynaud, tal-Franġiskani Minuri, ħaseb gratwitament għall-indoratura ta' l-istess niċċa. Il-festa ssir il-Ħadd fuq it-8 ta' Settembru. Il-knisja tkun miksija kollha kemm hi bid-damask. Ġamri, Karmnu u Marjanna Cutajar, tliet aħwa, ħallsu għal sett ta' 12-il gandlier tal-metall abjad li jintużaw għall-festa. Ġamri u Karmnu kienu wkoll il-benefatturi ta' l-artal ta' rħam. Marion Cefai, oħt ir-rettur innifsu, ħadmet gratwitament ventartal tar-rakkmu bid-deheb. Il-festa hi popolari speċjalment man-nies tar-Rabat. Ħafna jmorru għall-fiera karatteristika li ssir. Lejliet il-festa, naraw il-folklor Malti bis-sehem ta' għannejja ta' l-istil tradizzjonali li llum donnu qed jinqata'. Il-Banda Konti Ruġġieru tar-Rabat iżżid fil-briju ta' nhar il-festa. Il-kant u l-mużika fil-knisja, nhar il-festa ikun fi ħsieb il-membri tal-Museum tar-Rabat.

Il-Knisja u l-Ħidma Pastorali

Il-knisja ġiet adattata għall-bżonnijiet tal-liturġija ta' llum. Għalhekk, inħadem fl-injam ambone fuq disinn ta' Carmelo Tonna. Hu ġie rregalat lill-knisja mill-Kontessina Marija Theuma Castelletti u oħtha Anna Fenech Carbot.
Billi rajna li l-knisja kellha ż-żieda tal-kappelluni, tpitter kwadru għal kull naħa. Juru fihom is-Sagra Familja u n-Nawfraġju ta' San Pawl. Il-pittur hu Karmenu Spiteri, soċju tal-Museum mill-Isla. Dak tas-Sagra Familja tħallas mis-soċju tal-Museum Ġanni Schembri, li għalih ħallas Lm20. L-ieħor ta' San Pawl tħallas minn Ġamri Cutajar (li diġa' kien benefattur ta' opri oħra). Dan qam Lm50.
B'din il-knisja, inqdew għall-bżonnijiet pastorali, mhux biss in-nies ta' l-Imtaħleb, imma wkoll ir-residenti ta' Wied Bużbież, l-Andrijiet, Ta' Ġurdanja, il-Frajna u l-Bruka.
Fi żmienna, anki iżjed minn qabel, ir-Rettur jieħu ħsieb li ma tonqosx il-ħidma pastorali permezz tiegħu nnifsu jew xi ħadd li hu jibgħat minfloku. Is-servizzi huma iżjed minn dawk li tħallew fil-legat tal-Barunissa D'Amico Inguanez. Ma jonqos qatt il-quddies fil-Ħdud u l-festi kmandati, u f'xi okkażjonijet oħra. Mill-1950 'l hawn, saru wkoll diversi fundazzjonijiet. B'hekk titqaddes quddiesa anki fl-ewwel Ġimgħa u l-ewwel Sibt ta' kull xahar, u fil-granet tad-dehriet ta' Lourdes. Hemm ukoll il-fundazzjoni għall-eżerċizzi tar-Randan. Sa ftit snin ilu kienu jsiru żewġ korsijiet, wieħed għan-nisa u ieħor għall-irġiel. Isiru fi żmien l-ewwel qamar kwinta tar-rebbiegħa, meta l-ġurnata tkun iżjed twila u t-triq tiddawwal ukoll bil-qamar kwinta. Kienu jmorru bil-fanali f'idejhom bil-mixi jew fuq xi karrettun lejn il-knisja. Illum, isir kors wieħed għal kulħadd. Nhar ta' Ħadd, mill-1940 sa ħafna snin wara, kienet issir konferenza għan-nies fil-Knisja mis-soċjeta tal-Museum. Ħafna kienu jmorru għaliha u wrew lejhom l-apprezzament tagħhom b'xi affarijiet li kienu joffrulhom.

Il-Ħajja ta' Żmienna

Il-ħajja mmodernizzat għan-nies ta' l-Imtaħleb ukoll. Ilkoll għandhom il-makkinarji moderni għall-ħdim tar-raba'. Dawk il-ħamsin familja li għadhom joqogħdu hemm m'għadhomx iħossuhom maqtugħin mir-Rabat għax ilkoll għandhom il-mezzi tat-trasport. Għal ħafna żmien il-knisja kienet tintuża bħala skola ċkejkna għat-tfal. Imma, bit-tħabrik tar-rettur ta' żmienna, seħħilhom jibnu skola ċkejkna ma' l-istess triq ta' quddiem il-knisja. Kienet skola primarja. Imma nbidel l-iskop ta' din l-iskola. Sejra tintuża bħala post għar-rijabilitazzjoni tad-drogati. Iż-żmien kellu l-konsegwenza tiegħu fuq in-nies tal-post. Ħafna familji bdew iħallu l-irziezet tagħhom u jmorru joqogħdu f'post ieħor, aktarx lejn ir-Rabat. Imma xorta waħda, żammew l-għelieqi li kellhom. Illum, bil-mezzi moderni li għandhom, huma jaħdmuhom fi żmien ħafna iqsar milli fl-imgħoddi.
L-Imtaħleb baqa jsaħħarna għas-sbuħija naturali tiegħu. L-għoljiet tal-Ġdiewi, id-daħla ta' Għar id-Dwieb, u l-għerien imxerrdin jagħtu dehra li tolqot ħafna. Barra minn hekk, l-Imtaħleb hu post li jdewwaqna l-istorja li tinħass fl-oqbra mħaffrin fil-blat ta' żmien il-Feniċi. L-Imtaħleb fih ukoll it-togħma tal-leġġenda meta ninżlu lejn id-daħla ta' Miġra l-Ferħa. Kif ifisser l-isem stess, il-post, lil ħafna minn missiriejietna fakkarhom fil-ferħ ta' meta daħal fostna l-Konti Ruġġieru, li wassal lejn tmiemha l-ħakma tal-Mislem u qorob il-bidu ta' żmien aħjar taħt il-ħakma Normanna (14).

Dokumentazzjoni

1 Ark. S. Franġisk, Rabat, *Dusina*, ff.311-312.
2 *Giuliana* ta' G. Bartoli - *Rabat.*
3 Stephen D.G. Giles Ash, *The Nobility of Malta*, 1988, p.44
4 MCM, ACM, Misc., 190, f.58r.
5 Atti tan-Nutar Xmun Galea, 28/5/1608
6 Atti tan-Nutar Gio-Luca Mamo, 30/9/1636 u 28/12/1677
7 Atti tan-Nutar Mario Saliba, 28/12/1677.
8 F.Catania, "Il-Knisja ta' l-Imtaħleb", *Leħen is-Sewwa*, 1/12/57
9 Kitba *'L-Imtaħleb'* tal-Kan Dun Ġwann Azzopardi.
10. Tagħrif mogħti l-iżjed mill-Kan. Dun Karm Cefai.
11. Catania, *l.c.*
12. MCM, *l.c.*
13 Atti tan-Nutar Vincenzo Caruana, 3/4/1869.
14 Tagħrif mogħti mill-Kan. K. Cefai u mis-soċji tal-Museum Ġanni Schembri u Kelinu Vella.